

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA MAKTAB RAHBARLARINING MA'LUMOTLARGA TAYANGAN BOSHQARUV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Avazbek Esanov

Toshkent shahridagi Singapur xalqaro maktabi direktori o'rinbosari

e-mail: avazbekesanov707@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21889608>

Annotatsiya: Maqolada sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish asosida maktab rahbarlarining ma'lumotlarga tayangan boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Maktab boshqaruvida sun'iy intellektni qo'llash strategik rejalashtirish, o'quv natijalarini monitoring qilish, pedagoglar faoliyatini muvofiqlashtirish, resurslarni taqsimlash, ota-onalar bilan kommunikatsiya va boshqaruv qarorlarini dalillarga tayangan holda qabul qilish imkoniyatlari bilan izohlanadi. Muallif ma'lumotlarga tayangan boshqaruv kompetensiyasini analitik, strategik-prognostik, AI-operatsion, kommunikativ, etik-huquqiy va refleksiv komponentlarning integrativ birligi sifatida talqin qiladi. Mazkur kompetensiyani rivojlantirishning diagnostika, boshqaruv keyslarini modellashtirish, AI vositalaridan nazoratli foydalanish va natijalarni refleksiv baholashga asoslangan bosqichli mexanizmi taklif etiladi. Sun'iy intellekt maktab rahbarining kasbiy hukmini almashtiruvchi vosita emas, balki qarorlarni axborot bilan qo'llab-quvvatlovchi yordamchi mexanizm bo'lishi lozimligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: maktab rahbari, boshqaruv kompetensiyasi, sun'iy intellekt, raqamli liderlik, ma'lumotlarga tayangan qaror, ta'lim menejmenti, raqamli transformatsiya.

Ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasi maktab rahbarining kasbiy faoliyatiga yangi talablarni qo'ymoqda. Zamonaviy direktor faqat ma'muriy vazifalarni bajaruvchi rahbar emas, balki raqamli infratuzilma, o'quv natijalari, pedagoglar faoliyati, xavfsizlik, kommunikatsiya va rivojlanish strategiyasini yagona boshqaruv tizimida muvofiqlashtiruvchi lider sifatida namoyon bo'lmoqda. OECD raqamli ta'lim ekotizimini texnologik vositalar, ma'lumotlar, boshqaruv mexanizmlari va ushbu vositalardan mazmunli foydalanadigan inson kapitalining o'zaro bog'liq tizimi sifatida ko'rsatadi [1]. Shu sababli maktab rahbarining raqamli kompetensiyasi texnik ko'nikmalar bilan cheklanmay, boshqaruv qarorlarini ma'lumotlarga tayangan holda ishlab chiqish salohiyatini ham qamrab olishi zarur.

Sun'iy intellekt bu jarayonda ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash, takrorlanuvchi vazifalarni avtomatlashtirish, tendensiyalarni aniqlash, muqobil ssenariylarni taqqoslash va boshqaruv hujjatlarini tayyorlashni qo'llab-quvvatlashi mumkin. UNESCO generativ sun'iy intellektidan foydalanishda inson markazli yondashuv, maxfiylik, xavfsizlik, shaffoflik va yakuniy inson mas'uliyatini asosiy tamoyillar sifatida belgilaydi [2]. Demak, maktab rahbari uchun asosiy vazifa AI vositasidan foydalanishning o'zi emas, balki u taqdim etgan ma'lumotning ishonchliligini baholash, kontekstga moslashtirish va pedagogik-etik oqibatlarini hisobga olishdan iborat.

Mazkur nuqtayi nazardan, maktab rahbarining ma'lumotlarga tayangan boshqaruv kompetensiyasi maktab faoliyatiga doir raqamli ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va talqin etish, sun'iy intellekt yordamida boshqaruv variantlarini shakllantirish, ularning pedagogik

hamda tashkiliy oqibatlarini baholash va yakuniy qarorni professional javobgarlik asosida qabul qilish qobiliyati sifatida ta'riflanishi mumkin. Ushbu kompetensiya olti o'zaro bog'liq komponentni qamrab oladi: analitik, strategik-prognostik, AI-operatsion, kommunikativ, etik-huquqiy va refleksiv komponentlar.

Analitik komponent rahbarning o'quvchilar o'zlashtirishi, davomat, pedagoglar yuklamasi, ichki nazorat, ota-onalar murojaatlari va boshqa ko'rsatkichlarni mazmunli talqin qilish qobiliyatini anglatadi. Raqamli tizimlar ko'p miqdordagi ma'lumotni taqdim etsa-da, ularni avtomatik ravishda to'g'ri qarorga tenglashtirish mumkin emas. Rahbar ma'lumot manbasi, uning to'liqligi, vaqt oralig'i va ehtimoliy xatoliklarini hisobga olishi kerak. Shuning uchun AI tomonidan aniqlangan bog'liqliklar boshqaruv qarori uchun dalil bo'lishi mumkin, biroq sababiy xulosa sifatida tanqidiy tekshiruvsiz qabul qilinmasligi lozim.

Strategik-prognostik komponent maktab rivojlanish rejasini tuzish, ustuvor yo'nalishlarni belgilash va turli ssenariylarni baholash bilan bog'liq. Masalan, rahbar mavjud ko'rsatkichlar asosida o'quv natijalarining pasayish xavfini, pedagoglar malakasini oshirish ehtiyojlarini yoki resurslardan foydalanishdagi nomutanosibliklarni aniqlashi mumkin. Sun'iy intellekt muqobil yechimlarni tezkor shakllantirishda yordam beradi, ammo tanlov maktabning real sharoiti, jamoa salohiyati, o'quvchilar ehtiyoji va milliy ta'lim ustuvorliklari asosida amalga oshirilishi zarur. Muvaffaqiyatli maktab liderligi bo'yicha tadqiqotlarda ham qarorlarning kontekstga mosligi va ta'lim sifatiga yo'naltirilganligi yetakchi omil sifatida qayd etiladi [3].

AI-operatsion komponent rahbarning sun'iy intellekt vositalarini aniq boshqaruv vazifalariga mos ravishda tanlay olishi va natijalarni tekshira olishini nazarda tutadi. Bunday vazifalarga yig'ilish bayonnomasini umumlashtirish, so'rovnoma natijalarini guruhlash, ichki hisobot loyihasini tuzish, rivojlanish rejasining muqobil variantlarini solishtirish yoki katta hajmdagi matndan muhim muammolarni ajratish kiradi. UNESCOning AI kompetensiyalari bo'yicha yondashuvi texnik bilimni inson markazli fikrlash, etika va kasbiy rivojlanish bilan birlashtirish zarurligini ko'rsatadi [4]. Shu bois AI vositasidan foydalanish algoritmini bilish yetarli emas; rahbar natijani tekshirish, xatoni aniqlash va foydalanish chegarasini belgilashni ham bilishi kerak.

Kommunikativ komponent raqamli boshqaruvning ijtimoiy tomonini ifodalaydi. Maktab rahbari o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar va boshqaruv organlari bilan muloqotda AI yordamida tahliliy ma'lumot, axborotnoma yoki hisobotlarni tayyorlashi mumkin. Biroq insonlar manfaatiga bevosita ta'sir qiladigan xabarlar, nizoli holatlar, baholash yoki intizomiy masalalarda avtomatlashtirilgan matndan tanqidiy nazoratsiz foydalanish boshqaruv ishonchiga putur yetkazishi mumkin. Raqamli liderlikning samaradorligi texnologiyaning mavjudligi bilan emas, balki rahbarning aniq maqsad, ochiq muloqot va hamkorlik muhitini yaratish qobiliyati bilan belgilanadi [5].

Etik-huquqiy komponent ayniqsa maktab sharoitida muhimdir, chunki ta'lim tashkilotlari voyaga yetmagan o'quvchilar, oilalar va pedagoglarga oid sezgir ma'lumotlarni qayta ishlaydi. AI tizimlariga shaxsiy ma'lumotlarni kiritish, avtomatik tavsiyalar asosida o'quvchi yoki o'qituvchini baholash, algoritmik tarafkashlik va ma'lumotlarning saqlanish tartibi rahbarning alohida e'tiborini talab qiladi. UNESCOning Sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyasi inson huquqlari, adolat, shaffoflik va javobgarlikni asosiy mezonlar sifatida belgilaydi [6]. O'zbekistonda 2030-yilgacha sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasining

tasdiqlanishi ham AI dan ijtimoiy sohalarida mas’uliyatli foydalanish va zarur infratuzilmani rivojlantirishni davlat siyosatining ustuvor yo’nalishiga aylantirdi [7].

Mazkur kompetensiyani rivojlantirish uchun uch bosqichli metodik mexanizm taklif etish mumkin. Birinchi bosqich – diagnostik-tahliliy bosqich bo’lib, unda rahbarning raqamli boshqaruv ko’nikmalari, ma’lumot bilan ishlash darajasi, AI vositalariga munosabati va etik xavflarni anglash darajasi aniqlanadi. Ikkinchi bosqich – amaliy-modellashtirish bosqichi. Unda real maktab vaziyatlariga asoslangan keyslar, ma’lumotlar to’plami, simulyatsiya va AI yordamida yechim ishlab chiqish topshiriqlari qo’llaniladi. Uchinchi bosqich – refleksiv-strategik bosqich bo’lib, rahbar o’z qarorining natijasini, AI tavsiyasining foydali va cheklangan tomonlarini hamda maktab siyosatiga kiritilishi mumkin bo’lgan o’zgarishlarni baholaydi.

Bunday tayyorgarlikda baholash mezonlari ham ko’p o’lchovli bo’lishi lozim. Faqat nazariy test rahbarning real boshqaruv vaziyatida sun’iy intellektidan mas’uliyatli foydalana olishini ko’rsatmaydi. Shuning uchun diagnostik keys, ma’lumotlarni talqin qilish topshirig’i, AI yaratgan taklifni ekspertiza qilish, raqamli portfolio va refleksiv hisobotlardan foydalanish maqsadga muvofiq. DigCompEdu doirasida ham raqamli kompetensiya texnologiyani alohida operatsiya sifatida bilishdan ko’ra, uni kasbiy faoliyat maqsadlariga muvofiq qo’llash bilan bog’lanadi [8]. Ushbu prinsip maktab rahbarlari uchun boshqaruv natijasi, qaror sifati va javobgarlik mezonlari orqali yanada aniq ifodalanadi.

Maktab rahbarlari malakasini oshirish dasturlarida mazkur kompetensiyani rivojlantirish alohida modul sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Modul mazmuniga boshqaruv ma’lumotlarini tahlil qilish, promptlarni maqsadli shakllantirish, AI javoblarini tekshirish, algoritmik xatolarni aniqlash, shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash va boshqaruv qarorlarini hujjatlashtirish bo’yicha amaliy mashg’ulotlar kiritilishi mumkin. Tinglovchiga tayyor algoritmnı yodlatishdan ko’ra, bir xil boshqaruv muammosini AI yordamida va AI siz hal qilish, natijalarni taqqoslash hamda qaysi bosqichda inson ekspertizasi zarurligini asoslash vazifasi berilishi samaraliroq. Bu yondashuv rahbarning texnologik qaramligini emas, mustaqil professional hukmini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kompetensiyani institutsional darajada qo’llab-quvvatlash uchun maktabda AI vositalaridan foydalanishning ichki tamoyillari ham ishlab chiqilishi zarur. Unda ruxsat etilgan va cheklangan vazifalar, shaxsiy ma’lumotlar bilan ishlash tartibi, inson tomonidan tekshirish talabi, AI yordamida yaratilgan hujjatlarning javobgarligi hamda pedagoglar uchun maslahat mexanizmlari belgilanishi mumkin. Bunday tartib texnologiyani tartibsiz va individual tajriba sifatida qo’llashdan tizimli boshqaruv amaliyotiga o’tishga yordam beradi. Ayniqsa, baholash, intizom, kadrlar va o’quvchining individual ta’lim yo’liga ta’sir qiluvchi qarorlarda yakuniy vakolat va javobgarlik maktab rahbarida qolishi shart.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt maktab boshqaruvining axborot va analitik imkoniyatlarini sezilarli kengaytiradi, biroq uning samaradorligi rahbarning boshqaruv-raqamli kompetensiyasiga bevosita bog’liq. Taklif etilgan analitik, strategik-prognostik, AI-operatsion, kommunikativ, etik-huquqiy va refleksiv komponentlar maktab rahbarining AI bilan ishlashini yaxlit kasbiy faoliyat sifatida tashkil etishga imkon beradi. Maktab rahbarlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish dasturlarida AI vositalarini amaliy boshqaruv keyslariga integratsiya qilish, ma’lumotlar bilan ishlash savodxonligini rivojlantirish, etik xavflarni tahlil qilish va inson nazoratini saqlash ustuvor yo’nalishlar bo’lishi kerak. Bunday

yondashuv sun'iy intellektni avtonom qaror qabul qiluvchi tizim sifatida emas, balki maktab rahbarining dalillarga tayangan, shaffof va mas'uliyatli boshqaruv faoliyatini kuchaytiruvchi vosita sifatida qo'llashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023.
2. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023.
3. Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. Seven Strong Claims about Successful School Leadership Revisited. *School Leadership & Management*, 40(1), 5–22, 2020.
4. Miao, F., & Cukurova, M. AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO, 2024.
5. Sheninger, E. *Digital Leadership: Changing Paradigms for Changing Times*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2019.
6. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO, 2021.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori.
8. Redecker, C. *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.